

Po roce 1933, kdy se v Německu se dostala k moci nacistická strana (NSDAP) v čele s Adolfem Hitlerem, se demokratické Československo ocitlo v ohrožení.

Jako jedno z opatření proti nenadálému vpádu nepřítele do ČSR byly od roku 1936 v pohraničí formovány jednotky Stráže obrany státu (SOS), které měly bleskově zajistit hranici a svou obranou umožnit mobilizaci a nástup čsl. armády.

Jednotky byly tvořeny příslušníky četnictva, finanční stráže, policie a při vyhlášení pohotovosti měly být zesilovány spolehlivými záložníky žijícími v blízkosti hranic.

Celé území ČSR bylo rozděleno na 38 politickosprávních obvodů, kde byl vždy určen hlavní okresní úřad jako sídlo velitelství praporu SOS (celkově se podařilo zformovat 31 prapor SOS – sedm praporů ve vnitrozemí zůstalo jen v plánu). Veliteli praporů byli jmenováni zkušení armádní důstojníci-legionáři s bojovými zkušenostmi z 1. světové války. Prapory SOS byly v mírové době podřízeny ministerstvu vnitra a fungovaly jen rámcově, tj. četníci, finančníci a policisté vykonávali svoji rezortní službu a byli nakrátko povoláváni do výcvikových kurzů SOS. Vybraní specialisté jednotek Stráže prošli kurzy pro ženisty, zdravotníky a řidiče motorových vozidel.

Současně s probíhajícími kurzy štáby praporů SOS vypracovávaly plány zajištění hranic, způsob dorozumění, způsob dopravy a taktické rozmístění družstev při poplachu. Družstva pozorovacího sledu (tvořena hlavně finančníky) byla umístěna přímo na hranici, směrem do vnitrozemí na takticky důležitých bodech nebo v liniích lehkého opevnění měla nastoupit družstva odporu (tvořena četnictvem a vojenskými posilami). Dále velitelé praporů disponovali sledem záloh, vybavených autokary nebo nákladními vozy. Výstroj a výzbroj pro jednotky Stráže mělo obstarat ministerstvo vnitra jako nejvyšší velitelství SOS, pouze veškerý materiál pro vojenské posily, který byl uskladněn na četnických stanicích a odděleních finanční stráže, dodávala vojenská správa.

Mobilizace

Dne 12. března 1938 obsadila německá armáda bez odporu Rakousko. V květnu 1938 získala čsl. rozvědková zpráva o velkých přesunech německých vojsk, které nápadně připomínaly přípravu před zábořem Rakouska. Hlavní štáb proto 20. května požadoval od vlády souhlas s mobilizací pěti ročníků zálohy. Reakce politiků byla opatrná, armádní generál Ludvík Krejčí nakonec prosadil pouze nástup jednoho ročníku zálohy a vyhlášení mimořádného vojenského cvičení pro příslušníky technických a speciálních jednotek. Téhož dne ve 22 hod. byla

vyhlášena ostraha hranic, což znamenalo mimo jiné první faktické nasazení jednotek SOS a přechod jejich podřízenosti od ministerstva vnitra pod velení vojenských jednotek, jejichž předpolí příslušníci SOS zajišťovali.

Činnost příslušníků Stráže při květnové i zářijové pohotovosti popsal v hlášení strážmistr četnictva Tomáš Procházka:

„Jako velitel 45. družstva SOS praporu Šumperk jsem nastoupil s jednotkou v noci na 21. května 1938 k ostraze hranic v prostoru Kolštejn (Branná), Ostružná a Dol. Lipová. Družstvo čítalo deset mužů voj. posil a tři příslušníky četnictva ze stanice v Mor. Třebové, plně vystrojených a vyzbrojených, včetně lehkého kulometu. Stanoviště družstva bylo na výšině 4 km severně od Kolštejna mezi Králickým Sněžníkem a Šerákem, předsunuté daleko před polní opevnění, která se v tomto úseku teprve budovala. Terén svěřený k ostraze byl lesnatý, nepřehledný a prostíral se mezi obcemi Vel. Kunčice–Petříkov–Dol. Lipová v šíři asi 10 km a do hloubky 1 – 4 km od státní hranice.

Úkolem družstva bylo zabránit ilegálnímu přechodu státní hranice německými ordnery a uprchlíky, pašování zbraní a převádění dobytka do Německa. Hlavním naším úkolem však bylo zadržení první nápor nepřitele v případě německého útoku, odvrátit jej a jen v krajním případě splynouti s 1. záchytnou linií mezi polními opevněními. Ve skutečnosti však pro nás nebylo návratu, protože všechny cesty byly zataraseny, opevnění obsazena vojskem a celý prostor kryt palbou tak, že nemohl nikdo proniknouti. Úsek od Králického Sněžníku až po Šerák měl na starosti npor. pěchoty Amcha.

Křest ohněm jsem prodělal v noci na 24. května 1938, kdy jsem se střetl u obce Kunčice se svojí hlídkou o síle čtyř mužů voj. posil se skupinou ordnerů. Po krátké přestřelce Němci ustoupili ve směru ke Slezské chatě a pak přes hranice do Německa. Z nás nebyl nikdo zraněn ani usmrcen, Němci zanechali na místě dvě automatické pušky. Tyto noční průzkumné hlídky byly vysílány od té doby každodenně, avšak na ozbrojený odpor již nenarazily. Byly to podniky velmi nebezpečné, protože Němci znali každý průsek v lese, každou cestu a našim nástrahám se obratně vyhýbali. Jen podvkráté se nám podařilo zadržeti Němce s dobytkem, který chtěli převést přes hranice. Byla to služba velmi namáhavá a nebezpečná za počasí krajně nepříznivého. Přesto všichni členové mého družstva splnili svůj úkol na sto procent. Po čtrnácti dnech, když nedošlo k německému útoku, byli jsme z úseku odvoláni a každý nastoupil své obvyklé zaměstnání.

Mnohem horší poměry vládly v ochranném úseku mého družstva SOS v září 1938, když jsem tam dne 19. září opět s deseti muži voj. posil dorazil. Vesnice byly liduprázdné, lesy se hemžily ordnery a průzkumná služba před opevněními byla velmi nebezpečná. Nebylo dne, aby nedošlo ke střelbě. Po vyhlášení všeobecné mobilizace uprchl do lesů i zbytek Němců, takže kraj ožíval jenom za nocí, když ordneři přešli státní hranice a převáděli místní Němce a dobytek do Německa.

Jenom v obci Petříkově jsem se čtyřmi muži mého družstva zahnal na útěk skupinu dobře ozbrojených ordnerů, kteří palbu opětovali, došlo až na ruční granáty. V noci na 27. září jsme čtyři hodiny leželi s celou hlídkou v dešti strel ze strany německé i z našich opevnění, aniž bychom se mohli někde ukryti. V Dol. Lipové dostali jsme s četařem Bulíčkem z mého družstva boční oheň, když jsme tam ve škole zabavovali motocykl po uprchlém německém učiteli. Jen zázrakem jsme nepřišli oba o život. Když v noci na 29. září došla zpráva, že se Němci chystají vyhodit do povětří elektrárnu v Kolštejně, obsadil jsem ji s družstvem a zabránil jejímu poškození. Rovněž nádraží v Kolštejně jsme včasným zákrokem uhájili před zničením. Když jsme byli k 6. říjnu odsunuti na novou hranici v prostoru Mor. Chrastová–Horáková

Lhota–Slatiny–Bělá, nebyla ani tam služba v SOS nijak lehká. Ke střelbě tam sice nedocházelo, ale Němci se stavěli proti obsazení obce Slatiny naším družstvem. Podařilo se nám zatknout Němce, který si nesl domů třaskaviny. Přiznal se, že měl v úmyslu vyhodit do povětří ubikace našeho družstva u rolníka Vystavěla a současně německou školu, aby podezření padlo na Čechy. Podvkráté jsme byli německým vojskem z obce vypuzeni a dvakráté jsme se tam zase vrátili.

Přepadení sousedního družstva SOS v Mor. Chrastové mělo i v našem úseku odezvu. Němci nám vyhrožovali, že i na nás čeká v Mor. Třebové koncentrační tábor. Že to nemysleli žertem, svědčí to, že v noci na 4. listopadu přepadli střelbou z pušek naši hlídku za vesnicí u stolaře Novotného.

V této době neměl jsem již z mého původního mužstva nikoho, protože všichni členové voj. posil byli demobilizováni a vrátili se zpět do Mor. Třebové, kde měli svoje rodiny. Družstvo nyní tvořili příslušníci státní policie ze Svitav a zbytek rozpuštěného družstva č. 46 ze Svitav, které i s velitelem strážm. Ševčíkem přešlo k družstvu našemu. Na úseku u Slatiny nás zastihla demobilizace a dnem 26. listopadu 1938 jsme svoji činnost v SOS ukončili. Nakonec bych chtěl zdůraznit, že každý z nás vykonával službu v SOS s vypětím všech sil, nedbaje nebezpečí, obětavě a rád, protože šlo o ochranu vlasti.“

Po Mnichovském diktátu

Ani statečnost mužů jednotek SOS v nevyhlášené pohraniční válce, ani vzorově provedená mobilizace branné moci neměly vliv na konečné rozhodnutí čs. politiků přijmout 30. září 1938 diktát zástupců Německa, Anglie, Francie a Itálie o odstoupení pohraničních území Německu. Okupace čs. pohraničí začala po etapách od 1. října 1938. Aby se předešlo ozbrojeným incidentům, vytvářely jednotky SOS při ústupu dvoukilometrové „nárazníkové pásmo“ mezi čs. a německou armádou. Na stanovené demarkační čáře, často hluboko v čs. vnitrozemí, byla formována nová oddělení finanční stráže a celní úřady.

Pohotovost SOS, nařízená v září 1938, byla zrušena ke dni 26. listopadu. Na východě republiky však i po tomto datu příslušníci praporů SOS Užhorod a Chust čelili četným teroristickým útokům, které vyvrcholily náporom pravidelné maďarské armády na Podkarpatskou Rus v březnu 1939. Obsazením historických zemí Německem 15. března 1939 a vyhlášením Slovenského štátu byla struktura SOS fakticky likvidována. Po formální stránce se tak stalo až dne 21. prosince 1939, kdy bylo nařízením protektorátní vlády zrušeno vládní nařízení ze dne 23. října 1936 o Stráži obrany státu. Tento výnos byl zdůvodněn tím, že: „Hlavní úkol Stráže, totiž ochrana neporušitelnosti státních hranic a nedotknutelnosti státního území, odpadl zřízením Protektorátu Čechy a Morava, neboť podle čl. 7 výnosu Vůdce a říšského kancléře ze dne 16. března 1939 poskytuje Protektorátu vojenskou ochranu Říše. Vedlejší úkoly Stráže, zejména péče o ochranu veřejného pořádku, klidu a bezpečnosti, mohou pak být bez újmy přeneseny na protektorátní četnictvo a policii za případného spolupůsobení vládního vojska.“ Většina příslušníků SOS se po 15. březnu 1938 nesmířila s německou okupací a aktivně se zapojila do odboje proti nacistům. Jejich činnost byla velmi ztížena tím, že Němci převzali kompletní správní aparát, bylo nařízeno odevzdání veškerých zbraní, postupně byla zrušena čs. armáda a rozpuštěna finanční stráž. Příslušníci četnictva a státní policie, přestože byli řízeni protektorátními úřady, podporovali odbojové skupiny z pozice svých resortů a mnoho z nich bylo v průběhu okupace zatčeno a popraveno. Zejména šlo o důstojníky, bývalé velitele čet a

rot. Obětí nacistické represe se stalo i sedm z velitelů praporů SOS, kteří byli činní ve vojenské odbojové organizaci Obrana národa. Byli to pplk. Ludvík Cibulka, mjr. František Helvín, pplk. Jaroslav Herkloc, pplk. Josef Krejčí, pplk. Jaromír Libánský, pplk. Adolf Matějů a mjr. Josef Poděbradsk, několik dalších z 31 velitelů bylo vězněno v německých koncentračních táborech. Jedinému z velitelů, pplk. Antonínu Zemanovi (prapor Chust), se podařilo ilegálně přejít protektorátní hranici a úspěšně se v Anglii zapojit do čs. zahraničního odboje. V nevyhlášené pohraniční válce od září 1938 do března 1939 padly téměř dvě stovky československých hraničářů, počet zraněných byl dvojnásobný. Jejich oběti jsou připomínány péčí stále aktivnějších klubů vojenské historie na celém území naší republiky.

Radan Lášek

Foto: archiv autora